

Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta

Ettekanne Riigikogu 2024. aasta kevadistungjärgul

12. juuni 2024

Villu Kõve
Riigikohtu esimees

Austatud juhataja, lugupeetud Riigikogu liikmed!

On aeg teha järjekordne ettekanne kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta, seekord siis õigel ajal, kevadel. Harjumuspäraselt annan esmalt ülevaate kohtusüsteemi toimimisest, seejärel räägin meie murekohtadest ning lõpetuseks kohtusüsteemi võimalikest valikutest ja arengusuundadest kokkutõmbuva eelarve tingimustes.

I Tagasivaade Eesti kohtusüsteemile 2023. aastal

Esmalt kinnitan traditsiooniliselt, et kohtusüsteem toimib üldiselt jätkuvalt korrakohaselt: tagatud on sõltumatu ja erapooletu õigusemõistmine ning kohtuasjade lahendamine üldjuhul ka mõistliku aja jooksul. Kahjuks on aga süvenenud juba eelmisel aastal esile toodud murettekitavad tendentsid kohtuasjade lahendamise aeglustumisel.

1.1. Kohtuasjade arv ja sisu ning kohtumenetluse kiirus

Viimases õigusemõistmise võrdlustabelis „Justice Scoreboard 2024“¹ paigutatakse Eesti kohtusüsteem tõhususes ja menetluste kiiruses rahvusvahelises vaates jätkuvalt Euroopa Liidu riikide etteotsa. Eesti asub esimeses kohtuastmes tsiviil- ja haldusasjade lahendamiseks kuluva koguaja võrdluses endiselt Taani järel teisel kohal. Eesti kohtumenetluse kiirus kolmes kohtuastmes tsiviil- ja kaubandusasjades on võrreldes eelmise aastaga ühe koha võrra langenud, olles nüüd seitsmendal kohal. Haldusasjade menetlemise kiiruselt kõikides kohtuastmetes paikneme Euroopas kuuendal kohal (elmisel aastal neljandal). Seejuures on meie riigi rahaline panus kohtusüsteemi ning kohtunike ja advokaatide arv 100 000 elaniku kohta pigem tabeli viimases kolmandikus.

Paraku on asjade lahendamise menetlustähtjad võrreldes eelmise aastaga pikenenud.² Ka on kohtusse jõudnud asjade arv 2023. aastal olnud valdkonniti väga erinev.

¹ 2024. aasta Euroopa Liidu õigusemõistmise tulemustabel (EU Justice Scoreboard 2024). – https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en (11.06.2024).

² Andmed on võetud maa-, haldus- ja ringkonnakohtute interaktiivselt menetlusstatistika [veebilehelt](#) (seisuga 17.05.2024). Vt lisaks K. Luha, Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2023. aasta menetlusstatistika kokkuvõte. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2023-aasta-menetlusstatistika-kokkuvote/> (02.05.2024).

Tsiviilasjade arv on kasvanud minimaalselt. 2023. aastal saabus maakohtutesse lahendamiseks 35 107 tsiviilasja (kasv võrreldes 2022. aastaga 0,04%). Veidi on langenud seejuures maksekäsu kiirmenetlusasjade arv, mis on 1,2% (51 712 asjalt 51 072 asjale), kuid seda võrreldes eelmise aastaga, mil nende arv kasvas 18,4%. Maakohtutes lahendatud tsiviilasjade keskmine menetlusaeg on pikenenud 107 päevani, kui 2020. aastal oli see 96, 2021. aastal 102 ja 2022. aastal 103 päeva. Kõige pikemad olid sisuliselt lahendatud hagiastjade menetlused, mille keskmine menetlusaeg oli 344 päeva.³

Süüteoasjade arv on oluliselt vähenenud. 2023. aastal saabus maakohtutesse 11 413 süüteomenetlusasja, sh 3369 kriminaalasja (koguni 13,1% vähem kui 2022. aastal) ja 4875 väärteomenetlusasja (4,7% vähem kui 2022. aastal). See on jätk juba 2019. aastal alguse saanud langustrendile, mis pole aga paraku toonud kaasa menetlusaegade lühenemist. Esmajoones tekitab üha enam muret kriminaalmenetluse üldmenetlusega seonduv. 2023. aastal lahendati üldmenetluses 270 kriminaalasja ja vaatamata koormuse üldisele langusele on keskmine menetlusaeg maakohtus oluliselt pikenenud – 2023. aastal oli see juba 310 päeva, kui 2022. aastal oli see 245, 2021. aasta 246 ja 2020. aastal 255 päeva.

Halduskohtutesse jõudis lahendamiseks 3088 **haldusasja**, mida oli koguni 11,5% rohkem kui 2022. aastal (2770 haldusasja). Põhimõtteliselt jõuti haldusasjade arvuga tagasi 2021. aasta tasemele, kuivõrd 2022. aastal langes nende arv 11,2%. Pikenenud on ka lahendatud haldusasjade üldine keskmine menetlusaeg, mis oli 2023. aastal 162 päeva, kui 2022. aastal oli keskmine menetlusaeg 151, 2021. aastal 128 ja 2020. aastal 126 päeva.

Eriti murettekitav on menetluste kuhjumine **ringkonnakohtutes**. Ringkonnakohtutesse saabus apellatsioon- ja määruskaebemenetluses 2023. aastal kokku 2580 tsiviilasja (7,6% vähem kui 2022. aastal), 1700 süüteoasja (5% vähem kui 2022. aastal) ja 1487 haldusasja (8,9% rohkem kui 2022. aastal). Tsiviilasju lahendati apellatsioonimenetluses 2023. aastal keskmiselt 240 päevaga (2022. aastal 198, 2021. aastal 164 ja 2020. aastal 182 päevaga), kriminaalasju 85 päevaga (2022. aastal 81, 2021. aastal 66 ja 2020. aastal 52 päevaga) ja haldusasju koguni 296 päevaga (2022. aastal 258, 2021. aastal 215 ja 2020. aastal 193 päevaga). Positiivsena võib siiski esile tõsta Tallinna Ringkonnakohtu jõudluse hüppelise kasvu 95%-lt 2022. aastal 105%-ni 2023. aastal tsiviilasjade lahendamisel. Süüteoasjade lahendamise jõudlus on kriminaalasjades pisut kasvanud ja väärteoasjades veidi kahanenud, jäädes siiski üle 100%. Märkimisväärselt on langenud jõudlus haldusasjade lahendamisel (98%-lt 88%-ni), seda iseäranis Tallinna Ringkonnakohtus.

Ka **Riigikohtus** on menetlustaotluste arv pisut langenud (3,3%), kuid põhimenetluse keskmine menetlusaeg on asjade läbivaatamisel pikenenud. Tsiviilkolleegium on oma jõudlust tuntavalt parandanud, kriminaalkolleegiumi jõudlus oli 2023. aastal täpselt 100%, langenud on aga halduskolleegiumi jõudlus.

³ Sellest arvestusest on välja jäetud tagaseljaotsusega lahendatud asjad. Hagita menetluste keskmine menetlusaeg oli samas 70 päeva.

Põlvkonnavaheetus

Kokku on kohtusüsteemis 261 kohtuniku ametikohta ja 30. mai 2024. aasta seisuga on nendest täidetud 251. Ametis olevate kohtunike keskmine vanus on praeguse seisuga 48,9 aastat. Mehi on ametis 77 ja naisi 174 (vastavalt 31% ja 69%). 2023. aastal lisandus koguni 18 uut kohtunikku. Praeguseks ametis olevatest kohtunikest enam kui viiendik on alustanud oma tööd viimase nelja aasta jooksul. Aastatel 2020–2023 on asunud ametisse koguni 56 uut kohtunikku, kellest ligi kolmandik on endised kohtujuristid, enam kui veerand endised advokaadid ja viiendik senised prokurörid.

Lähema viie aasta jooksul tekib veel 53 kohtunikul õigus pensionile jääda. Kohtunikuks kandideerimine ei ole juristide seas kahjuks ülearu populaarne. Nii kandideeris maa- ja halduskohtute 15 kohtuniku kohale kokku vaid 31 inimest.⁴ Samas on mõnevõrra kasvanud kohtunikueksamil osalejate arv: 2023. aastal soovis eksamit teha 33 inimest, mis on enam kui viimasel paaril aastal (2020: 29; 2021: 29; 2022: 22). Kahetsusväärset õnnestub aga eksami sooritamine vähem kui kolmandikul. Uued esimehed on sel aastal saanud Tartu Maakohus ja Tallinna Ringkonnakohus.

Kohtumajade külastus

Külastasin kevadel kõiki Eesti kohtumaju ja vestlesin kohtunikega. Üldiselt on kohtunikud tööga rahul, rahulolu oli ilmselgelt suurem väiksemates kohtumajades. Kohtunikud kurdavad eelkõige asjade keerulisemaks ja mahukamaks muutumise ning kohati liigse ringisõitmise vajaduse üle. Võrreldes viie aasta taguste sarnaste vestlustega on hinnang töökoormusele samas üldiselt leebem. Erandiks on halduskohtud ja iseäranis Tallinna Ringkonnakohtu halduskollegium, mille kohtunikud arvasid, et kui midagi ei muutu, võib apellatsioonimenetluses otsuseni jõudmine edaspidi halvemal juhul võtta aega kuni kaks aastat. Seejuures ei saa öelda, et asjade arv oleks kasvanud mõne konkreetse seadusemuudatuse või sündmuse tagajärjel.

Valdkonnapõhiselt paistavad lahendatavate haldusasjade hulgas silma loataotlused, korrakaitseasjad, sh kinnipeetavate kaebused, sotsiaalõiguse, välismaalaste, aga ka ehitus- ja planeerimise ning maksuasjad. Tsiviilasjadest jäid enim kõlama tarbijakrediidi, eraisikute maksejõuetuse, elatise ja lastega suhtluse asjad. Süüteoasjades joonistub välja kuvand Eesti mehest, kes tarbib palju alkoholi, istub joobeseisundis autorooli ja seejärel valab viha kodus naise peale välja – seda peaaegu igas maakonnas. Valgas ja Pärnus lisanduvad eeltoodule narkootiliste ainete ebaseadusliku käitlemise asjad. Kasvamas on majanduskuritegude asjade arv, kuid selgelt on vähenenud raskemate isikuvastaste süütegude arv. Väikevargused jõuavad kohtusse alles siis, kui neid episoodide on 20–30. Tähelepanuväärseid piirkondlikke erisusi oli muidki. Nt Valga piirkonnas oli oluliselt suurem kohtukantseleisse suuliste pöördumise arv ja märksa tagasihoidlikum inimeste võimekus suhelda kohtuga elektrooniliselt. Kohalike advokaatide arv on kohtadel langemas ja mitmetes piirkondades puudub kvalifitseeritud õigusabi pea üldse. Esindajate kvalifikatsioon ei ole aastatega kahjuks paranenud.

⁴ Halduskohtuniku kohale kolm, tsiviilvaldkonna kohtuniku kohale 1,8 ja kriminaalvaldkonna kohtuniku kohale 2,5 kandideerijat.

Kokkuvõte

Eelneva pinnalt tuleb kahjuks tunnistada, et kohtute menetlustempo ja jõudlus on tasapisi halvenemas. Üldiselt tunnetavad kohtunikud, et selle põhjuseks on asjade muutumine üha keerukamaks ja mahukamaks. Haldusasjades lisandub sellele kohtusse pöördumiste kasv, mida soodustavad kohtusse pöördumisel madalad riigilõivud ja riigiasutuse menetluskulude tasumise riski puudumine. Töökoormust mõjutavad oluliselt puudustega esitatud menetluskumendid ning õigusabi vähene kättesaadavus ja halb kvaliteet. Oluliseks põhjuseks on nähtavalt ka jätkuv põlvkonnavaetus. Pensioneeruvatele kohtunikele peatatakse aegsasti asjade jagamine ja nad lahendavad oma viimasel tööaastal vaid väheseid asju. Uued kohtunikud töötavad alguses aga paratamatult osakoormusega ning vajavad sisseelamiseks aega, samuti ei saagi neilt alati oodata n-ö eelmise põlvkonna kohtunike töötempo püsimist. Kriminaalmenetluste venimise põhjuseks on jätkuvalt jäigad menetlusreeglid ja advokaatide puudus, kõigis valdkondades ka kohtunike kohatine suutatus menetlusi juhtida ja ohjata, samuti võimalik läbipõlemine. Halduskohtumenetluses paistab lisaks silma inimeste õigusteadlikkuse kasv ja töömahukate nn populaarkaebuste lisandumine eriti kliimaasjades, lisaks vangide kaebuste jätkuv uputus.

1.2. Kohtute usaldusväärsus ja sõltumatus

On positiivne, et üldine usaldus kohtusüsteemi vastu on jätkuvalt kõrgel tasemel ja isegi tõusuteel. Kui 2022. aastal tehtud institutsioonide usaldusväärse uuringu järgi usaldas Eesti kohtuid 67% vastanuist, siis 2023. aasta uuringu järgi usaldab kohtuid sarnaselt 2021. aastaga taas 71% eestimaalastest, mis on aegade kõrgeim tulemus.⁵ Keskmine kohtu usaldaja on uuringu järgi 15–44-aastane kõrgharidusega eestlane, kes töötab spetsialisti või juhina Tallinnas või Lõuna-Eestis ning kuulub kõrgema sissetulekuga gruppi. Kohut ei usalda 20% vastanustest, kelle puhul on tegemist 45-aastase ja vanema madalama sissetulekuga mehega, kes on kutseharidusega või pensionär Lääne- ja Lõuna-Eestist.

Kohtusüsteem tegeleb järjepidevalt oma probleemidega, seda vajaduse korral ka distsiplinaarmenetluste raames. Ehkki kohtunike suhtes esitatakse üksjagu kaebusi distsiplinaarmenetluste algatamiseks, puudutab suur enamus neist lahendite sisu, mida saab kontrollida edasikaebemenetluses kõrgema astme kohus. Samas võib täheldada, et kasvamas on kaebuste arv seoses menetluste venimisega, lisandunud on kaebusi seoses kohtunike käitumisega menetluses. 2023. aastal tuvastas distsiplinaarkolleegium kahes asjas kohtunike ametikohustuste täitmata jätmise või mittekohase täitmise.⁶ Ühel juhul heideti kohtunikule ette õigusemõistmisest põhjendamatut keeldumist ja teisel juhul menetluse venimist.

1.3. Riigikohtu tegevusest seaduste kohaldamisel

2023. aastal võeti Riigikohtu menetlusse ca 10% kõigist taotlustest (2126 taotlusest 222). Võrdlusena võeti 2019. ja 2020. aastal menetlusse 13% ning 2021. ja 2022. aastal 12%

⁵ <https://www.kohus.ee/ajakirjanikule/uudised/kohtuid-usaldab-71-eestimaalastest>.

⁶ Vt <https://aastaraamat.riigikohus.ee/ulevaade-kohtunike-distsiplinaarkolleegiumi-tegevusest-2023-aastal/>.

taotlustest. Kokku lahendati 261 asja.⁷ Seejuures lahendati 2023. aastal põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses 41 kohtuasja, millest vaidlustatud õigusakti säte tunnistati põhiseadusvastaseks 11 asjas.

Järgnevalt pisut lähemalt lahendite sisulisest poolest, et anda seaduse ühetaolise kohaldamise seisukohast ülevaade teemadest, millega on Riigikohus viimasel aastal tegelenud.

Üldkogu

Riigikohtu üldkogu lahendas 2023. aastal kaks põhiseaduslikkuse järelevalve asja, leides, et põhiseadusvastane on kinnipeetavatele ligipääsu takistamine väljaandele Ametlikud Teadaanded ja Riigikohtu veebilehele⁸ ning politsei ja piirivalve seaduse regulatsioon politseiametniku väljateenitud aastate pensioni arvutamisel.⁹ Riigikohtu üldkogus on pooleli kohalike omavalitsuste algatatud oluline vaidlus üldhooldusteenuse rahastamise korralduse põhiseaduspärasuse kontrolliks.

Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium

Riigikohtule esitati viimatiste Riigikogu valimiste asjus 18 kaebust, millest enamik puudutas elektroonilist hääletamist. Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium leidis mh, et elektroonilise hääletamise reeglid peavad olema täpsemalt kirjas seaduses või vähemasti muus õigusaktis¹⁰. Uueks valdkonnaks on olnud erinevad kaebused Riigikogu organite otsuste peale, mh seoses Riigikogu liikmete küsimuste esitamisega¹¹ ja arupärimistele vastamisega¹². Seni on Riigikohus valdavalt leidnud, et seadus ei võimalda Riigikogu organite otsuseid taotletud viisil vaidlustada. Võimalik, et see on koos valimiskaebuste regulatsiooniga koht seaduse edasiseks täpsustamiseks.

Olulistest lahenditest käsitles põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium 2023. aastal Euroopa Liidu ja Eesti õiguse vahetõrke riigihankemenetluses ja õigusakti tagasiulatuvat rakendamist,¹³ samuti leiti, et kohalikud omavalitsused (KOV) peavad tagama lastele lasteaiakohad¹⁴. Lahendites on käsitletud ka mh kinnisasja avalikes huvides omandamise menetlust¹⁵, eripensionide reeglite tagantjärele muutmist,¹⁶ võrdset kohtlemist nn COVID-19 toetuste

⁷ Kriminaalkolleegiumis lahendati 61 süüteasja, neist 50 kuriteasja ja 11 väärteoasja. Tsiviilkolleegium lahendas kokku 98 kohtuasja. Halduskolleegium lahendas 60 haldusasja. Vt lähemalt menetlusstatistika kohta S. Rätsep, Kohtuasjade läbivaatamine Riigikohtus 2023. aastal. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/kohtuasjade-labivaatamine-riigikohtus-2023-aastal/> (02.05.2024).

⁸ RKÜKo [3-18-477/73](#).

⁹ RKÜKo [5-23-1/19](#).

¹⁰ RKPJKo [5-23-20/5](#).

¹¹ RKPJKo [5-23-31/18](#).

¹² RKPJKo [5-23-37/6](#).

¹³ RKPJKo [5-23-2/13](#).

¹⁴ RKPJKo [5-22-10/17](#).

¹⁵ RKPJKo [5-22-15/13](#).

¹⁶ RKPJKo [5-23-25/15](#).

jagamisel,¹⁷ menetlusabi andmist äriühingutele riigilõivu tasumiseks tsiviilkohtumenetluses,¹⁸ määruste vastavust seaduse volitusnormidele¹⁹ kui ka kaebeõigust kriminaalmenetluses²⁰.

Halduskolleegium

Halduskolleegiumi 2023. aasta praktikas torkavad esmalt silma olulised lahendid **keskkonnaõiguse** valdkonnas. Kaalukaim nende seas oli lahend Eesti esimeses nn suures kliimakaebuse asjas ehk Auvere õlitehase ehitusloa vaidluses.²¹ Päraküla kaasuses põimused aga kaks Eesti tulevikku mõjutavat teemat: rohevõrgustiku metsade kaitse ja automaatsed haldusotsused.²² Ära ei tohi unustada, et maaomanik väärib teavitamist riigi avastatud elupaigast.²³ Kohtuasjad tõid esile süsteemsed puudused, mille lahendamiseks võib vaja minna ka Riigikogu panust. Kliimamõju adekvaatseks hindamiseks on tarvis süsinikueelarvet. Samuti oleks vaja seadusandjal lihtsustada keskkonnamõju hindamise vigade parandamist kohtumenetlusega paralleelselt, et vältida planeeringute ja lubade tühistamist ning vaidluste edasi-tagasi pendeldamist täitev- ja kohtuvõimu vahel keerukates taristuvaidlustes. Rohevõrgustiku metsade kaitse alused võivad vajada läbimõttlemist – kas tänase planeerimiseseadusega omavalitsustele pandud kohustuste täitmine on üleüldse realistlik. Eesti riigihalduses tehisintellekti laialdaseks rakendamiseks oleks vaja kehtestada haldusmenetluse seaduses vastavad täiendused. Seaduse kitsaskohad ilmneshid veel seoses **pakendite** kogumisega. Taaskasutusorganisatsioonidele on küll pandud kohustus pakendeid koguda, selgelt reguleerimata on aga, kuidas nad seda teevad, kui omavalitsus on otsustanud hõlmata pakendite kogumise korraldatud jäätmeveoga.²⁴ Veel vääriivad ruumiliste konfliktidega seoses eelmisest aastast nimetamist mitmed müravaidlused,²⁵ samuti sundvalduste²⁶ ja omandikitsenduste hüvitamise kaasused.²⁷

Riigi julgeolekuga seoses põhjustab halduskohtutele kasvavat tööd rändesurve, mh tuleb valmis olla Venemaa poolt initsieeritavaks massiliseks sisserändeks, st olla valmis lahendama Politsei- ja Piirivalveameti (PPA) hulgalisi taotlusi isikute kinnipidamiseks. Seda, et illegaalide kinnipidamist puudutavad normid vajaks kohendamist, on näidanud nii ühisõppus Narvas kui ka Riigikohtusse viimasel ajal jõudnud kaasused.

Andmekaitse valdkond vajab mõtestatud analüüsi ja tasakaalustatud lahendusi. Isikuandmete kaitse üldmääruse jõustumisest on möödunud küll juba kuus aastat, kuid see, mida üks või teine norm tegelikult tähendab ja kas liikmesriik (sh Eesti) on leidnud kohased lahendused selle rakendamisel, hakkab alles nüüd selguma. Juurdepääsupiirangu seadmine eeldab selget ja tasakaalustatud lahendust pakkuvat seadusandja loodud õigusnormi, mis kehtivates seadustes

¹⁷ RKPJKo [5-22-13/17](#).

¹⁸ RKPJKo [5-23-34/9](#).

¹⁹ RKPJKo [5-23-16/15](#); [5-23-35/15](#).

²⁰ RKPJKm [5-23-36/4](#).

²¹ RKHKo [3-20-771/103](#).

²² RKHKo [3-21-979/44](#).

²³ RKHKo [3-21-552/28](#).

²⁴ RKHKm [3-23-428/12](#).

²⁵ RKHKo [3-20-2273/28](#).

²⁶ RKHKo [3-20-1280/62](#).

²⁷ RKHKo [3-12-2486/130](#).

üldjuhul puudub. Andmekaitsealaste vaidluste arvu ja keerukuse kasv (sh ka seotuna kahjunõuetega) on kindlasti Eestil ees (kui juba mitte käes), sest inimesed on muutunud selles osas tundlikumaks.²⁸

Mitmes kaasuses said selgemaks **kohtusse pöördumise piirid**. Üleriigilist planeeringut ei saa vaidlustada igaüks,²⁹ küll aga võivad keskkonnaühendused puhta looduse kõrval kaitsta ka linnakeskkonda.³⁰ Kohtu ülesanne ei ole praeguse seaduse järgi lahendada riigi ega kohalike omavalitsuste sisetülisid: riigiasutuste omavahelisi vaidlusi³¹ ega nt umbusaldatud linnaeakaebusi volikogu peale.³²

Liialdamata on Riigikohus pidanud ebaproportsionaalselt palju tegelema küsimusega, milline kohus on pädev lahendama **vangide** raviga seotud vaidlusi.³³ Pädev kohus tuleks lõpuks paika panna seadusega. Samuti oleks soovitatav, et vangide juurdepääsuõigus riigi veebilehtedele lahendataks süsteemselt ja terviklikult, vältimaks vajadust hinnata ligipääsu vajalikkust kohtutes veebileht-haaval.³⁴

Jätkuvalt on halduskolleegiumi lahendada mitmed olulised **koroonapandeemiaga** seotud vaidlused (politseinike vaktsineerimismõue ja Vabariigi Valitsuse kehtestatud piirangud spaadele).

Tsiviilkolleegium

Tsiviilkolleegium on teinud olulisi lahendeid **tarbijavaidlustes**. Nii leiti, et kohtutesse kuhjunud ja tihti tagaselja lahendatavates tarbijakrediidi asjades peavad kohtud omal algatusel kontrollima, milline oli krediidi kulukuse määr ja kas laenu andja on järginud vastutustundliku laenamise põhimõtet.³⁵ Samuti leiti, et pank ei või tarbijast kliendiga sõlmitud põhimakseteenuse lepingut lõpetada mõjuva põhjusega.³⁶

Olulisi lahendeid tehti ka **müügivaidlustes**. Nii selgitas tsiviilkolleegium vanade majadega kinnistute müümisel müüja ja ostja riskijaotust.³⁷ Jätkuvalt on aktuaalsed **korteriomandite valitsemisega** seotud vaidlused. Nii käsitleti nt küsimust, kas korteriühistu saab paigaldada majja valvekaamerad olukorras, kus mõni korteriomanik pole sellega nõus.³⁸

Olulisi lahendeid tehti ka **ühinguõiguse** valdkonnas. Nii käsitleti nt vähemusosaniku osaühingust väljaarvamise eeldusi, korda ja hüvitamist³⁹ ning dividendi määramisega

²⁸ RKHKm [3-22-2321/42](#); RKHKo [3-19-1565/46](#).

²⁹ RKHKm [3-22-1312/15](#).

³⁰ RKHKm [3-21-1360/15](#).

³¹ RKHKm [3-22-1641/13](#).

³² RKHKm [3-22-2094/13](#).

³³ Jätkuvalt ka sel aastal, RKHKm [3-22-2321/45](#).

³⁴ RKÜKo [3-18-477/73](#).

³⁵ RKTkm [2-21-13098/50](#).

³⁶ RKTko [2-21-3552/52](#).

³⁷ RKTko [2-19-19586/85](#).

³⁸ RKTkm [2-20-2549/33](#).

³⁹ RKTko [2-20-17189/101](#).

seonduvat.⁴⁰ Lisaks selgitati **töösuhtes** konkurentsikeelu kokkulepete kehtivust⁴¹ ja ärisaladuse hoidmise kohustust,⁴² samuti **notari vastutuse** aluseid.⁴³

Kriminaalkolleegium

2023. aastal on kriminaalkolleegium teinud olulised lahendid mitmes avalikkuse tähelepanu pälvinud süüteoasjas. Esmalt tõstaks esile lahendeid **riigivastastes kuritegudes**, kus lahendati mh riigisaladuse ja tõendite küsimustega seotud Hiina sõjaväeluurega⁴⁴ ja Vene eriteenistustega⁴⁵ koostööd teinud isikute asjad, kes jäid lõplikult süüdi. Vene relvajõudude Ukrainas toime pandud kuritegude toetamises jäi süüdi pärast Butša veresauna avalikus Facebooki grupis Venemaa dessantvägede päeva puhul nende sümbolikat kujutanud õnnitluse avaldanud naine.⁴⁶

Jätakuvalt on lahendatud **korruptsioonikuritegudega** seotud küsimusi. Oluline lahend tehti nii toimingupiirangu rikkumise asjas⁴⁷ kui ka diplomaadi vastutuse kohta väärteo toimepanemise eest.⁴⁸ **Isikuvastaste kuritegude** asjas tehti mh lahend lähisuhte sisustamise kohta.⁴⁹ Lisaks on tehtud lahendid ajakirjanike trahvimise kohta kriminaalasja kohtueelse uurimise andmete avalikustamise eest⁵⁰ ja elektriliikurite juhtimise õiguse kohta.⁵¹

Olulisi lahendeid tehti **tõenditega** seonduvalt, käsitledes mh isiku ülekuulamist ringkonnakohtus⁵² kui asjaolu lugemist üldtuntuks⁵³. Lisaks lahendati koos andmekandjatega PPA andmekogust ebaseaduslikult alla laaditud näokujutiste pildifailide süüdimõistetule tagastamata jätmise⁵⁴ ja asitõendina äravõetud telefonist kõigi andmete kustutamisega tekitatud kahju hüvitamise küsimust.⁵⁵

Kriminaalmenetluse tagamisega seonduvalt käsitleti kuriteos kahtlustatavana kinnipidamisel käeraudade kasutamise õiguspärasust.⁵⁶ Ka leidis kriminaalkolleegium, et kui inimene on välisriigile väljaandmise tagamiseks vahistatud, saab selle asemel teatud juhtudel kasutada ka

⁴⁰ RKTCo [2-21-1504/50](#).

⁴¹ RKTCo [2-20-11960/54](#).

⁴² RKTCo [2-20-13897/61](#).

⁴³ RKTCo [2-19-8221/69](#).

⁴⁴ RKKKo [1-21-1421/182](#).

⁴⁵ RKKKo [1-21-5633/135](#).

⁴⁶ RKKKo [4-22-3610/16](#).

⁴⁷ RKKKo [1-19-10225/120](#).

⁴⁸ RKKKo [4-22-3288/51](#). Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitsmise tähtsust arvestades võib olla siiski tegemist karistatavuslüngaga, mistõttu võiks seadusandja Riigikohtu hinnangul kaaluda karistusseadustiku täiendamist.

⁴⁹ RKKKo [1-21-4285/79](#).

⁵⁰ RKKKm [1-22-1949/24](#).

⁵¹ RKKKo [4-22-4021/42](#).

⁵² RKKKo [1-20-2143/156](#).

⁵³ RKKKo [1-22-1425/82](#).

⁵⁴ RKKKm [1-22-1608/101](#).

⁵⁵ RKKKm [1-23-691/37](#).

⁵⁶ RKKKm [1-22-5272/12](#).

elektroonilist valvet või kautsjonit.⁵⁷ Lisaks käsitleti, millisel alusel saab arestida salaja üle piiri toodud sularaha.⁵⁸

Tegeleti ka küsimusega, kas ja kuidas arvestada arhiveeritud karistusi nii kuriteos kahtlustatava vahistamisel ja süüdimõistetute ennetähtaegsel vanglast vabastamisel⁵⁹ kui ka karistamisel korduva samaliigilise teo eest.⁶⁰ Samuti käsitleti küsimust, kuidas lahendada erimeelsuste korral süüteoga tekitatud kahju hüvitamise nõue kokkuleppemenetluses,⁶¹ aga ka eluaegse vangistusega karistatud isiku tingimisi vabastamise eeldusi.⁶²

1.4. Euroopa Inimõiguste Kohtus (EIK) Eestiga seotud kaebuste lahendamine⁶³

Eesti vastu esitati eelmisel aastal varasemast vähem kaebusi. Kokku laekus 2023. aastal 103 avaldust (2022. aastal 141). See on 10 000 elaniku kohta 0,75 kaebust (Euroopa Nõukogu liikmesriikide keskmine oli 0,41). 1. jaanuari 2024. aasta seisuga oli Eesti kohta pooleli 33 avalduse menetlemine.

EIK tegi Eesti asjades 2023. aastal kaheksa avalikku lahendit (*ruling*). Neist neli olid sisulised otsused (*judgment*), kus leiti ka rikkumised. Rikkumine leiti vahi all pidamise kestuse osas (Abuladze vs. Eesti; asi nr 12928/20), lapsendamismenetluse korraldamises (I.V. vs. Eesti; asi nr 37031/21), kinnipidamistingimuste ja suhtluse piiramise osas arestimajas (Tepljakov vs. Eesti; asi nr 10753/21) ning vangistuses kartserikaristuste kohaldamise suhtes (Schmidt ja Šmigol vs. Eesti; asi nr 3501/20 jt).

Kolm kaebust tunnistas EIK vastuvõetamatuks (*decision*) ja ühe kaebuse kustutas EIK kohtuasjade nimistust, kuna Eesti võttis rikkumise omaks. 91 avaldust tunnistas EIK vastuvõetamatuks ainuisikuliselt asju läbi vaatava kohtuniku kohtukoosseisus.

1.5. Eesti kohtutest Euroopa Kohtule esitatud eelotsusetaotlused

2023. aastal tegi Euroopa Kohus Eesti kohtute esitatud eelotsusetaotluste kohta kaks lahendit ning Eesti kohtud esitasid Euroopa Kohtule neli uut eelotsusetaotlust. 2. mai 2024. aasta seisuga on menetlus pooleli viies asjas, mis puudutavad riigiabi, loodusdirektiivi tõlgendamist, sularaha vahetuskurssi, lindude pesitsemisaega ja vaksineerimiskohustust.⁶⁴

⁵⁷ RKKKm [1-22-7101/86](#); [1-22-7089/82](#).

⁵⁸ RKKKm [1-23-4049/16](#).

⁵⁹ RKKKm [1-15-1446/76](#).

⁶⁰ RKKKo [1-22-5306/37](#).

⁶¹ RKKKm [1-22-5228/39](#).

⁶² RKKKm [1-15-400/78](#).

⁶³ Ülevaade 2023. aastal EIKi Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebustest. – <https://www.vm.ee/sites/default/files/documents/2024-05/V%C3%A4lisministerei%20%C3%BClevaade%20Euroopa%20Inim%C3%B5iguste%20Kohtu%202023%20asjadest.pdf> (02.05.2024).

⁶⁴ Eesti kohtute eelotsusetaotlused. – <https://www.riigikohus.ee/et/eesti-kohtute-eelotsusetaotlused> (02.05.2024).

II Lahendamist vajavad probleemid

Eelmises ettekandes esile toodud probleemidest on teatud lahenduse saanud kaks. Nimelt täpsustas Riigikogu elektrooniliste valimistega seonduvat ning muutis Riigikohtu jt põhiseaduslike institutsioonide eelarveprotsessi, mis loodetavasti tagab suurema sõltumatuse täitevvõimust. Aitäh selle eest! Justiitsministeeriumi ja Riigikohtu ekspertide ühistöös valmib sügiseks loodetavasti ka analüüs põhiseaduslikkuse järelvalve kohtumenetluse muutmise vajaduse kohta.

Jätakuvalt on aga mure kõrge kvalifikatsiooniga uute kohtunike ja kohtuametnike süsteemi saamisega ning nende motiveerituna ja vormis hoidmisega. Motiveerivaid sotsiaalseid garantiisid ei ole lisandunud ega lubatudki, vastupidi, seadusega lubatud palga korrigeerimist hoopis vähendati ja terendavad suuremad kärped. Vaatamata teatud näilisele valmisolekule rääkida kohtunike tööväimehüvitise taastamisest, vähemasti staažiga seotud lisatasudest ning kohtujuristide ja nõunike palgafondi indekseerimisest senise personaalse indekseerimise asemel, ei ole ka nende teemadega edasiliikumist olnud. Rääkimata võimalikest maksetest kohtunike pensionisambasse. Teatud edasimineku on olnud Justiitsministeeriumis vaid ametikitsenduste leevendamise eelnõuga. Seis õigusharidusega ei ole paranenud, pigem vastupidi, toppama on jäänud juristiekami ja kohtumenetluses esindajatele täiendavate kvalifikatsiooninõuete kehtestamisega seonduv. Võimalikest muudest eelmises ettekandes räägitud muutustest räägin allpool kohtusüsteemi arengut käsitledes.

Kitsastes eelarvetingimustes oleme loomulikult murelikud süsteemi jätkusuutlikkuse pärast. Ehkki pikemas perspektiivis on võimalik ümberkorraldustega leida kokkuhoidu ja tegutseda tõhusamalt, siis lähivaates on vaja süsteemi siiski töös hoida ning on selge, et igasugune ressursi vähendamine võib kohtute tempot asjade lahendamisel veelgi vähendada. Sellega seoses loodan Riigikogult kainet meelt eelarveliste valikute tegemisel. Rahata paraku ükski süsteem ei tööta ja inimressursiga on probleeme juba praegu. On olnud kummastav jälgida avalikku arutelu, kus käsitletakse kärpeme suhtes privilegeeritud valdkonnana siseturvalisust, mis miskipärast ei hõlma aga kohut. Naaberriigis Soomes käsitletakse ka kohtuid siseturvalisuse valdkonnana, mida nüüdne üldine kärpimine seal ei puuduta. Eelarvelises kitsikuses tuleb valmis olla halbadeks valikuteks ja võimalikuks kohtunikukohtade täitmata jätmiseks, ka ajutiselt, kuivõrd see on kõige efektiivsem kulude kokkuhoiukoht. Lisaks tuleks vajadusel oodata piisavalt tugevat konkurentsi kohtunikukohale, mitte aastakümneteks mehitada kohtunikukohti inimestega, kelle asemel vajaksime paremaid spetsialiste. Eeltooduga kaasneb aga ajutiselt kahjuks menetluste täiendav venimine.

Kohtunike koormus ja kohtunikukohtade piiratus on toonud kaasa mh kohtunike vähese huvi kandideerida kohtunike omavalitsusorganitesse. Lisaks omavalitsusorganitele oleks viimase kogemuse põhjal jäänud peaaegu nimetamata ka Vabariigi Valimiskomisjoni kohtunikest liikmed. Põhjusena kandideerimisest hoidumiseks toodi välja esmajoones suur töökoormus, mida tuleb kanda lisaks täiel määral põhitööle, st kohtuniku koormus ja nõudmised kohtunikutööle sellest ei vähene, peale selle puudub sisuliselt lisatöö jaoks vajalik materiaalne stiimul. Sellises olukorras püstitan Riigikogu ees küsimuse kohtunikest liikmete

valimiskomisjonist väljajätmiseks, kui puudub soov nende osalust ja tööd komisjonis motiveerida.

Kohtunikud on edastanud mulle palve Riigikogu ette tuua ka teema, mis puudutab kohtulike ekspertiiside korraldamist ja rahastamist, seda just psühhiaatriavaldkonnas. Reaalsuses oleme nimelt jõudnud sinna, kus kohtumenetluses vajalikke ekspertiise ei ole võimalik enam teinekord teha, kuna eksperte lihtsalt ei jätku, ekspertiisid venivad ja kvaliteet on kohati küsitav. Siinkohal tuleks vaadata korraga mitmes suunas. Esmalt menetlusseadustikele, kas ja mis mahuks eksperdiarvamusi on hädavajalik nõuda (nt kas pikendada eriti hooldekodudes olevate isikute ülevaatamise intervallide), aga ka ekspertiiside korraldamist ja rahastamist, st kas senine tellimustel põhinev mudel on üldse jätkusuutlik. Samuti tuleks tõsiselt mõelda kohtuekspertide ettevalmistamisele ja uute inimeste leidmisele.

Rahalised mured on mujalgi. Kohtuteni on jõudnud kiri, milles nõutakse kinnipeetavate kohtusse konvoeerimise piiramist, kuna politseil ei olevat selleks ressursi, ja ähvardatakse sisuliselt konvoeerimise peatamisega, vähemalt reedeti. Kuigi võimalik, et füüsilisele istungile isikute konvoeerimine ei olegi alati sisuliselt põhjendatud, tuleb kohtunikul seda nõuda, kui seadus nõuab isiku kohalolekut. Alternatiiv oleks kinnipeetavad lihtsalt vabaks lasta, kui nende üle kohtupidamiseks ressursi ei ole, mida me aga ühiskonnana vaevalt soovime.

Viiendat korda meenutan Riigikogule vajalikkust kriminaalmenetluse üldmenetlust lihtsustada, tõhustada, kiirendada ja odavamaks muuta. Väidetavalt on Justiitsministeeriumis vastav eelnõu valmimas, aga sama juttu on räägitud aastaid, ilma et midagi reaalselt paranenud oleks. Kalevi all tundub olevat eri arusaamade tõttu kohtumenetluse avalikkuse eelnõu. Samuti ootame jätkuvalt rahvakohtunikega seostuva lahendamist, parema lahenduse puudumisel nende kaotamist.

III Kohtusüsteemi võimalikud arengusuunad

Üldiselt

Kohtusüsteemi ootavad ees mitmed väljakutsed ja keerulised valikud. Muutuvas ühiskonnas on suurenenud ka ootused kohtutele. Lisaks seab uus põlvkond kohtunikke ja kohtuametnikke töökorraldusele senisest erinevad ootused. Eeltoodu koos piiratud eelarveliste vahenditega on tinginud vajaduse kogu süsteemi tõhustada ja ümber korraldada.

Nendes tingimustes said eelmisel aastal alguse arutelud nii uue kohtute arengukava kui ka selle olulise osana kohtuhalduse muutmise üle. Konkreetsemalt on räägitud mh Justiitsministeeriumilt kohtuhalduse ülevõtmisest kohtusüsteemile, kohtute liitmisest, kohtu esimeeste ja kohtute üldkogude pädevusjaotuse muutmisest, seniste kinnistatud menetlusgruppide muutmisest, jõulisest tehisintellekti kasutuselevõtust, kohtunikukohtade täitmata jätmisest, palgakorralduse muutmisest ja mitmetest muudest teemadest. Kohtuhaldusmudeli töögrupp on jõudnud ka juba vastava eelnõu esmase versiooni koostamiseni. Arengukava töörühm plaanib esitada oma töö 2024. aasta sügisel kohtute haldamise nõukojale kinnitamiseks.

Kohtuhalduse muutmisest

Kohtuhalduse muutmisega suureneks kohtute vastutus ja otsustusõigus kohtute arendamisel ja haldamisel ning kohtuvõimu sõltumatus täitevvõimust. Kohtute haldamisega seotud ülesanded on praegu jagatud täitevvõimu ja kohtute vahel, kuid uue kohtuhaldusmodeliga annaks Justiitsministeerium need üle kohtusüsteemile. Pädevus jagatakse ümber eeskätt kohtute personali- ja eelarveküsimustes.

Küsimusi, mis ootavad kohtuhaldusmodeli väljatöötamisel veel vastuseid, on siiski mitmeid, mh:

- Milliseks jääb edaspidi Justiitsministeeriumi roll uue kohtuhaldusmodeli rakendamisel? Kas ülesanded dubleeritakse?
- Kas ja millises ulatuses osaleb kohtuhalduses Riigikohus? Mis saab kohtunike koolitamisest ja kohtunikueksamist ning seniste omavalitsusorganite teenindamisest, mis on antud Riigikohtu pädevusse?
- Kas ja millised on uue kohtuhaldusmodeli finantsgarantiid? Kas uue süsteemi loomiseks on piisavalt eelarvelisi vahendeid ja olemas vajalikud inimesed? Millist juhti me sellele asutusele ootame?
- Ja ehk kõige olulisem: kas ollakse ka päriselt valmis uut kohtuhaldusmodelit rakendama või jääb see pelgalt mõttearenduseks?

Arengukavast ja sellega seotud valikukohtadest

Igal süsteemil, sh kohtusüsteemil võiks olla oma arengukava. Viimane esimese ja teise astme kohtute arengukava⁶⁵ koostati 2023. aasta lõpuni. Formaalselt seda keegi kunagi ei kinnitanudki ja tõenäoliselt paljud sellest lähemalt ei teadnudki. Uue arengukava töödokumendist on juba saanud nn elus dokument, mis oma konkreetsusastme ja julgete ettepanekute tõttu ei jäta vähemasti kohtusüsteemis endas kedagi ükskõikseks. Soovin Teiega jagada olulisemaid valikuid ja vaidluskohti.

Ideaalis võiks arengukava olla kui süsteemi leping riigiga, millele antakse ka finantsgarantiid, eriti hea, kui selle kinnitaks Riigikogu. Seniste kogemuste põhjalt selline mudel aga toiminud pigem ei ole ja vaevalt olete nõus viieks aastaks garanteerima süsteemile kindla rahastuse, kui eelarve vaates elatakse vaid aasta korraga, kui sedagi. Nii võiks arengukava olla vähemasti uhke ja jõuline visioon, ideaal, mille poole püüelda.

Suurimaks vaidluseks esmase tagasiside järgi on kujunenud mõttearendus esimese ja teise astme kohtute liitmisest, st et meil võiks olla üks keskselt juhitud maakohus, halduskohus ja ringkonnakohus. Olen ise seda mõtet esitanud juba varem ja toetan veel enam praegugi, ehkki arengukava praeguses versioonis on see toodud välja vaid ühe analüüsimist vajava küsimusena. Minu hinnangul võimaldaks kohtute liitmine ideaalis muu hulgas:

⁶⁵ Esimese ja teise astme kohtute arengukava 2020–2023. – [https://www.kohus.ee/sites/default/files/dokumendid/Esimese ja teise astme kohtute arengukava.pdf](https://www.kohus.ee/sites/default/files/dokumendid/Esimese_ja_teise_astme_kohtute_arengukava.pdf) (18.05.2024).

- eelkõige ühe maakohtu vaates kasutada ära tõhusamalt kogu süsteemisisese materiaalse ja inimressursi, suunates seda parasjagu sinna ja selliste asjade lahendamisele, kuhu kõige rohkem vaja, mh tekiks ressursikasutuse mastaabiefekt;
- ühtlustada intelligentse asjade jagamise süsteemi alusel töökoormust ja välistada vajadust menetlusse võetud asju hiljem asutuse sees ümber jagada;
- paindlikult korraldada kohtunike asendamist;
- kohtunikel mõistlikult spetsialiseeruda (kohtunikult ei saa oodata kõiki liiki asjade võrdset tundmist ja iga valdkonnaga jooksvalt kurssi viimine kulutab asjatult ressursi) ning tagada kohtunikele huvitavate ja väljakutset pakkuvate asjade lahendamine üle riigi;
- luua tõhusad üleriigilised valdkonnapõhised osakonnad ja ühendada teadmised;
- paindlikult töötada kohtunikul elukohale lähimas vm sobivamas kohtumajas, puudub vajadus kedagi formaliseeritud korras kuhugi üle viia;
- pidada istungeid paindlikult sobivates kohtumajades, kasutades ära kogu saaliressursi üle Eesti, säilitada ühtlasi kohtumajades optimaalse õigusemõistmise ja pigem rajada riigimajades kontaktpunkte üle riigi juurde;
- ühtlustada kohtupraktikat ja menetlusaegasid üle riigi;
- ühtlustada paremini tugiteenused, nagu nt personalitöö, kättetoimetamine ja kommunikatsioon;
- tõhustada juhtimist ja tugevdada eelarveläbirääkimistel suuremate kohtuasutuste positsiooni seniste killustunud asutuste asemel, vähendades kohtuasutuste omavahelist ebatervet konkurentsi napile ressursile;
- vähendada tõhusama ressursikasutusega vajadust personali järele ja suunata säästetu süsteemi parandamisse.

Lisaks kohtute liitmise ideele on enim arutelu tekitanud mõte muuta menetlusgrupe ehk töökorraldust, kus enamiku kohtunikega on seotud tema isiklik kohtujurist ja sekretär. Minu arvates ei ole selline töökorraldus jätkusuutlik. Meil ei jätku lihtsalt inimesi. Pidev kaadrivoolavus, ebaühtlase tasemega ametnikud, tehnilisemate ametite automatiseerimine ja vajadus teistsuguse tugitöö järele teevad muutuse paratamatuks. Kohtujuristide kasutamine süsteemiüleselt võimaldaks neil ka rohkem spetsialiseeruda ja neid paremini kohtuniku tööks ette valmistada.

Puutuvalt tasustamisse tuleks teha põhimõttelised valikud, kas jätkata süsteemiga, kus palk on kohtunikel ühesugune, sõltumata tööpanusest, töö tulemuslikkusest, staažist, kohtuniku erialasest enesetäiendamisest, või kas see võiks olla kõigele lisaks ka motiveeriv nagu enamikul muudel elualadel. Kohtujuristide puhul oleme korduvalt väljendanud soovi saada indekseeritud paindlik palgafond.

Kohtutöö on tsükliline ja koormus muutuv. Seetõttu peab olema võimalus reageerida ka ajutisele töökoormuse kasvule. Võiksime võimaldada laiemalt osakoormusega töötamist ja luua asenduskohtunike instituudi, mh pensioneerunud kohtunikest, keda rakendada eelkõige töökoormuse ajutise tõusu ajal. Võiksime mõelda ka sellele, et pensionile siirduv kohtunik

lahendab lõpuni ära kõik tema lahkumise päevaks lauale jõudnud asjad. See tähendaks, et pensioneeruvale kohtunikule ei lõpetataks asjade jagamist ära juba aasta aega varem. See eeldaks aga seaduse muutmist.

Positiivselt on vastu võetud arengukava töödokumendi digivaldkonna mõtteid. Kohtunikke peaks edaspidi abistama robotabilised, mille arvelt väheneb inimtööjõu osakaal, iseäranis tehnilisematel kohtadel, nagu sekretärid ja tõlgid, aga samamoodi teiseks nii kohtujuristide kui ka kohtunike endi töö. Kohtuniku rolliks peaks jääma tehisintellekti pakutu ülekontrollimine, eelkõige aga asjaolude lõpptuvastamine esitatu põhjal, õiguse edasiarendamine, ebaõigluse kohandamine väärtuspõhiselt ja kaalutusotsuste tegemine, samuti tehisintellekti puuduste tuvastamine ja kaasaaitamine selle edasiarendamisele. Oleme jõudnud punkti, kus vajame põhimõtteliselt uue kohtute infosüsteemi loomist. Selleks oleks vaja teha suur investeering, mis pikemas perspektiivis tasub end ära tööjõukulude kokkuhoius. Valikukohaks on, kas riik ehitab sellise süsteemi ise või tugineb seejuures erasektori lahendustele, samuti, kas mõistlikum on riigi jaoks ehitada paralleelselt konkureerivaid kalleid süsteeme või püüda riiklike teenuste osutamiseks luua mingi ühtne platvorm, kuhu saaks ehitada valdkondlikud süsteemid. Samas peame arvestama, et elektrooniliseks kättetoimetamiseks ja suhtluseks ei ole praegu veel kõik inimesed valmis. See kehtib nii eakate, välismaalaste, aga ka Eesti äärealadel elavate inimeste kohta, nagu kinnitas Valga kohtumaja külastusel kuuldu. Peame säilitama vajalikud kanalid riigiga suhtlemiseks ka neile.

IV Lõpetuseks

Head Riigikogu liikmed! Loodan, et räägitu kõnetas teid ja olete valmis seadusandjana andma oma panuse kohtusüsteemi tõhustamisse, nii seadusemuudatustega kui ka eelarveliste otsustega. Soovin Teile jaksu ja jõudu parlamentaarses töös.